

Känsö karantänsanläggning

Augusti 2022

Karantänsstationen på Stora Känsö.

Känsö karantänsanläggning är en tidigare smittskyddsinstitution på [Känsö](#) utanför [Göteborg](#). Flertalet byggnader är [statligt byggnadsminne](#) (SBM) sedan 10 november 1939.^[1] Samtalspaviljongen, [Parloiren](#), är en i sitt slag världsunik byggnad.

När Sverige på 1700-talet började handla allt mer med främmande länder följde även smittsamma sjukdomar som [pest](#) med.^[2] En första [karantänsanläggning](#) på Känsö inrättades 1771, varvid uppfördes ett magasin och ett tvåvånings bostadshus. Stationen drogs in redan året därpå, varefter byggnaderna utnyttjades för en station för [valfångst](#) på [Grönland](#), [trankokeri](#) och [sillsalteri](#). Från denna senare tid kvarstår idag en byggnad från 1800, som ursprungligen var [tunnbinderiverkstad](#) för sillsalteriet.

Sillsalterier växte fram längs hela [Västkusten](#) under 1700-talets [sillperiod](#). Till det behövdes [salt](#) och det importerades från Medelhavet och där härjade "[Gula febern](#)". Karantänsanstalerna öppnades igen.^[2]

Hovrätten konstaterade i en dom från i maj 2009, att det råder enighet om att Känsö före år 1812 ägdes av Brännöborna. Frågan i målet har därför varit om staten förvärvat äganderätten därefter. Staten har gjort gällande köp, expropriation eller hävd eller en kombination av dessa olika slags förvärv. Hovrätten anser emellertid att staten inte har visat något giltigt förvärv från och med år 1812 och konstaterar att samtliga delägare i Brännö Bys skifteslag, inte endast de tre som överklagat, därmed ska anses ha bättre rätt än staten till Känsö.^[3] Uppgiften om att, "År 1805

träffade [Kronan](#), enligt vad staten senare hävdade, en överenskommelse med [åborna](#) på [Brännö](#), som av hävd utnyttjat ön, att överta Käsö för att bygga upp en permanent karantänsanläggning där” har därmed visat sig felaktig.

Mellan 1816 och 1819 uppförde staten en anläggning under ledning av fortifikationsingenjören [Jacob Forsell](#), som också blev stationens första chef från 1818 till sin död 1832. I anläggningen ingick en hamn, ett utkikstorn och ett kanonbatteri, samt ett drygt tiotal byggnader. För arbetet anlätades som högst 150 indelta soldater från [Bohusläns regemente](#) eller [Älvsborgs regemente](#) och upp till omkring 50 civila hantverkare.

För att minska smittrisken restes fyra av byggnaderna på anlagda stenistor i en rad tvärs över en grund havsvik, förenade med ön genom en stenkaj med [vindbryggor](#) till land och mellan byggnaderna.

Historia

Det varierade från år till år hur många fartyg som togs emot vid anläggningen. År 1805 var det 174 fartyg men därefter minskade antalet för att öka igen efter 1808.

Personalen som arbetade på Käsö 1819 var karantänbefälhavare, karantänläkare, kassör, materialförvaltare, sekreterare, underofficer, vaktmästare, soldater och matroser. Matroser och drängar bodde i tjänstebostäder på Käsö. En familj kunde ofta ha åtta barn och samsades i ett rum och kök.

När lasten skulle renas lossades den från fartyget och las i ett magasin där den röktes med svavelföreningar.

Patienter hissades upp i Pestsjukhuset igenom en lucka i golvet. De badades, befriades från sina kläder och gneds in med ättika. Sjukrummen rengjordes och röktes varje dygn.

År 1857 togs karantänen mot [kolera](#) bort och aktiviteten på Käsöanläggning minskade åter drastiskt. År 1858 blev Käsö dock officiell karantänplats även för [Danmark](#), [Ryssland](#), [Mecklenburg-Schwein](#), [Lübeck](#) och Travemünde.

År 1879 återkom pesten i [Ryssland](#) och arbetet på Käsö karantänsanläggning återupptogs. Sundhetsnämnden tog över kontrollerna och lånade observationssjukhuset på Käsö. År 1884 hade koleran kommit till Frankrike och Spanien varvid beredskapen ökade. Kunskapen om [bakteriernas](#) roll för sjukdomsspridning gjorde [Medicinalstyrelsen](#) intresserad av karantänverksamheten på Käsö. Inrättningen blev därmed en medicinsk angelägenhet. Istället för rökning började man använda desinficering. Säng- och gångkläder hettades upp till 100 grader med torr värme eller [ånga](#). Fartyg och varor tvättades med karbolsyrelösning.

År 1892 blev [Ryssland](#) och [Finland](#) kolerasmittat. Fartygen stod i kö för observation och desinfektion utanför Käsö. Sverige klarade sig dock från epidemin.

Under [första världskriget](#) härjade [fläckfebern](#) som spreds med [klädlöss](#). En skrubbinrättades i badhuset på Käsö där kläder som misstänktes innehålla löss röktes med [cyanväte](#).

Under åren 1884-1922 togs totalt 929 fartyg in för observation och 15 för desinfektion.

1912 började man även kontrollera om fartygen hade [råttor](#) då man förstätt att dessa kan sprida sjukdomssmitta.^[2]

Anläggningen ser i huvudsak likadan ut idag som under första hälften av 1800-talet. Ett par byggnader har rivits eller blåst ned. Karantänsanläggningen var i bruk till 1918, då den siste patienten i karantän vistades där, en lots misstänkt för [kolera](#). Stationen lades formellt ned 1934, varefter ön och anläggningen har disponerats av [marinen](#).

Pestlasarettet

Pestlasarettet är en byggnad på [Känsö karantänsanläggning](#) på [Känsö](#) utanför [Göteborg](#). Byggnaden förvaltas av [Fortifikationsverket](#) och är ett [statligt byggnadsminne](#) sedan den 10 november 1939.^[1]

Pestlasarettet var ursprungligen ett [lasarett](#), som uppfördes 1817. Det är ett tvåvåningshus i tegel med sadeltak, som senare under 1800-talet kläddes med [lockpanel](#) och rödmålades med mörk [falu rödfärg](#). Det är 26,5 meter långt och 11,5 meter brett.

Pestlasarettet ligger, liksom tre av karantänsstationens övriga byggnader, på en egen [stenkista](#) ute i en grund havsvik. Pestlasarettets stenkaj var ursprungligen förbunden med grannbyggnadernas kajer med vindbryggor. Smittade patienter från fartygen i [karantän](#) togs in med roddbåt i en kanal under huset och hissades sedan upp i en koj in i huset från roddbåten.

I sjukhuset fann på andra våningen åtta välventilerade sjuksalar med upp till fyra bäddar i varje sal. Varje rum hade en toalettstol, vilken spolades med uppumpat havsvatten. I undervåningen fanns badrum, behandlingsrum samt bostäder och andra utrymmen för personalen. På vinden fanns en pumpanordning för havsvatten och blyklädda träkar för vattnet.

Vid de tillfällen, då sjukhuset hade patienter, skedde förbindelsen med omvärlden från ett låst rum i den närmast liggande observationssjukhusbyggnaden, dit bara karantänsmästaren och läkaren hade nyckel. Där utväxlades förnödenheter till sjukhuset och dokument från sjukhuset, vilka senare rökades och doppades i ättika.

Patienterna fick byta rum varje dygn och rummen rengjordes och röktes. Det fanns en ringledning som patienten kunde använda för att få hjälp. En bricka föll ner på en nummertavla så personalen kunde se vem som hade ringt.^[2]

Byggnaden har senare använts som värnpliktsförläggning.

Kanslihuset

Kanslihuset.

Kanslihuset är en byggnad på den tidigare [Känsö karantänsanläggning](#) på [Känsö](#) utanför [Göteborg](#). Byggnaden förvaltas av [Fortifikationsverket](#) och är ett [statligt byggnadsminne](#) sedan den 10 november 1939.^[1]

Kanslihuset uppfördes 1818 som bostad och arbetsplats för karantänchefen, läkaren, befälhavaren för militärstyrkan, skrivaren/kassören och sex karantänsdrängar. I övervåningen bodde från början karantänchefen och kassören, och i undervåningen huserade läkaren och fanns vaktrum och två logement. Under årens lopp ändrades denna ordning något. Efter karantänsanläggningsperioden användes huset fram till tidigt 1970-tal som officersmäss, expedition och vaktlokal. Idag används det som befälsförläggning samt för samvarorum.

Huset är en tvåvåningsbyggnad i klassicistisk stil, som är 20,4 meter lång och 12,15 meter bred. Den är byggd i tegel, men fasaderna kläddes 1842 med stående [lockpanel](#) för att skydda den putsade ytan mot vittring. Byggnaden har ett sadeltak, som redan från första början var belagt med rött taktegel, idag tvåkupigt. Den har en [fronton](#) med en [tympanon](#) på långsidan mot sjön. Den målades på 1840-talet med vit [oljefärg](#) på de tre fasader som syns från sjösidan och med ljusröd [slamfärg](#) på fasaden inåt land.

Uppvärmningen skedde med sex kakelugnar och en köksspis på vardera våningsplanet.

Parloiren

Parloiren.

Parloiren är en byggnad på den tidigare [Känsö karantänsanläggning](#) på [Känsö](#) utanför Göteborg, som användes för första kontakt med besättningar på ankommande fartyg, då smittrisk ansågs föreligga. Byggnaden förvaltas av [Fortifikationsverket](#) och är ett [statligt byggnadsminne](#) sedan den 10 november 1939.^[1]

Ordet "parloir" kommer från verbet parloir = tala på äldre franska, och betecknade ett rum, som var avsett för samtal, till exempel i medeltidens kloster. I detta fall var avsikten att kunna hindra smitta från att överföras, genom att kontakterna mellan de smittmisstänkta och de svenska militära smittskyddstjänstemännen skulle ske på ett så säkert sätt som möjligt. Samtal fördes – utan att direkt kontakt riskerades – över en ridå av svavelhaltig rök och dokument överlämnades genom en gallerförsedd lucka, efter att ha behandlats med [ättika](#) och rök, innan de transporterades till ansvarig myndighet i staden Göteborg för beslut om vidare åtgärd om [karantän](#).

Parloiren ligger längst ut i den tidigare karantänsanläggningens hamn i anslutning till östra bryggan, "karantänsbryggan", och byggdes 1818 i en våning i tegel med fordring av ljus gulfärgad [lockpanel](#). Brädfordringen tillkom 1860 för att skydda byggnaden mot vittring. Den är 6,4 meter x 6,0 meter och har en mycket markerad uppdelning i två delar. Den nordvästra, "rena avdelningen" har röda kalkstensplattor på golvet och den sydöstra, "orena avdelningen" har trägolv. Mellan avdelningarna löper en murad ränna i golvet, i vilken det kunde brännas [svavel](#) för att producera en svavelhaltig rök. På ömse sidor om rännan finns ett järngaller från golv till tak. En dörr finns på nordvästra fasaden, medan den sydöstra ursprungligen var öppen och hade

ingångsportaler direkt från karantänsbryggan. Mitt på de nordöstra och sydvästra fasaderna finns på vardera sidan fönster.

På den nordvästra sidan leder en trappa, uppburen av två grönmålade träkolonner, upp på det plana, svagt lutande, och av en murad [balustrad](#) omgivna, taket. Där var en militär post placerad när fartyg låg utanför i karantän.

Parloiren är troligen den enda bevarade byggnaden i sitt slag i världen.

Läs hela artikeln om Käsö karantänsanläggning på [Wikipedia](#).

Text: Artiklarna [Käsö karantänsanläggning](#), [Pestlasarettet](#), [Kanslihuset](#), [Käsö](#) och [Parloiren](#) på Wikipedia, licensierade enligt [Creative Commons Erkännande-dela-lika 3.0 Unported](#)

Foton: Hesekiel, [CC BY-SA 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>)], från Wikimedia Commons